

JIE

Year/Yıl 2024 | Volume/Cilt 4 | Issue/Sayı 1
Journal of Islamic Economics | İslam Ekonomisi Dergisi

Koronavirüs Sürecinde Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı İlişkileri ve İnsani Yardım Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

Tuğçe Akman | tugce.akman1@ogr.sakarya.edu.tr | ORCID: 0000-0002-2610-5228

Yüksek Lisans Öğr., Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı, Sakarya, Türkiye

Öznur Ak | oznur.ak1@ogr.sakarya.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6588-3236

Dr., Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı, Sakarya, Türkiye

Araştırma Bilgisi / Research Information	
Araştırma Türü / Research Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Teslim Tarihi / Date of Submission	18.01.2023
Kabul Tarihi / Date of Acceptance	04.10.2023
Yayın Tarihi / Date of Publication	15.01.2024
DOI	10.55237/jie.1238987
Atıf / Citation	Akman, T., & Ak, Ö. (2024) "Kovid-19 Sürecinde Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı İlişkileri Ve İnsani Yardım Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme." Journal of Islamic Economics, 4(1):1-16
Hakem Değerlendirmesi / Peer-Review	Double anonymized - Two external
Etik Beyanı / Ethical Statement	Bu çalışmayı yürütür ve yazarken kullanılan tüm kaynaklara uygun bir şekilde atıfta bulunulmuştur / While conducting and writing this study, all the sources used have been appropriately cited.
İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks	Evet - Turnitin/ / Yes - Turnitin
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarın beyan edecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur / The author has no conflict of interest to declare.
Şikayet / Complaints	jie@asbu.edu.tr
Destek Fonu / Grand Support	Yazar, bu araştırmayı yaparken herhangi bir dış finansman almadığını beyan eder / The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & Licence	Dergimizde yayın yapan yazarlar CC BY-NC 4.0 kapsamında lisanslanan çalışmalarının telif hakkını saklı tutar / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Özet

Türkiye tarih boyunca insani yardım konusunda gerek yurtiçinde gerekse uluslararası platformda bulunmayı görev bilmiştir. Bu alanda güçlü bir geleneğe sahip olan, özellikle son yıllarda birçok sivil toplum kuruluşuyla birlikte sahada aktif bir şekilde var olan Türk milleti pandemi döneminde de bu çabasını istikrarlı bir şekilde sürdürmüştür. Nitel araştırma yöntemi kullanılan bu çalışmada konuyla ilgili yapılan literatür taraması sonucunda çalışma yapılacak alanı sınırlandırmak ve somut verilerin ön planda olması düşüncesiyle; Kovid-19 sürecinde Türkiye ve İİT üye ülkelerine ait sosyal sorunların baş gösterdiği durumların neler olduğu, bu durumlara karşı alınan önlemlerin neler olduğu ve yapılan uygulamaların bulunup bulunmadığı konuları araştırılmak istenmiştir. Literatürde koronavirüs döneminde insani yardım faaliyetleri üzerine yapılan çalışmalar eksiklik göstermektedir. Beklenmedik bir anda hayatımıza dahil olan Kovid-19 pandemisi boyunca sağlık araç ve gereçleri ihtiyaçları önemli bir diplomasi aracı haline dönüşmüştür. Bu diplomasiyi uluslararası yardımlar kapsamında çok iyi bir şekilde yürüten ülke tartışmasız Türkiye'dir. Özellikle Türkiye'nin İslam ülkelerinde insani yardım faaliyetlerine bu bağlamda yer verilerek katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam İşbirliği Teşkilatı, İİT, Türkiye, İnsani Yardım Faaliyetleri, Kovid-19

JEL Kodları: F35, F53, H12, H84

Abstract

Throughout history, Turkey has considered it a duty to be present in the field of humanitarian aid both domestically and internationally. The Turkish nation, which has a strong tradition in this field and has been actively present in the field with many non-governmental organizations especially in recent years, has continued this effort steadily during the pandemic period. In this study, where qualitative research method is used, as a result of the literature review on the subject, it is considered to limit the area to be studied and to have concrete data in the foreground; In the Covid-19 process, it was aimed to investigate what are the situations where social problems of Turkey and the OIC member countries have arisen, what are the measures taken against these situations and whether there are any practices or not. In the literature, studies on humanitarian aid activities in the coronavirus period show a lack of attention. Throughout the Covid-19 pandemic, which has unexpectedly entered our lives, the needs of health tools and equipment have become an important tool of diplomacy. The country that carries out this diplomacy very well within the scope of international aid is undoubtedly Turkey. In particular, Turkey's humanitarian aid activities in Islamic countries will be included in this context and contributions will be made.

Keywords: Organization of Islamic Cooperation, OIC, Turkey, Humanitarian Aid Activities, Covid-19

JEL Codes: F35, F53, H12, H84

Giriş

Türkiye din, dil, ırk ayrımı yapmadan mazlum ve mağdur insanların yardımına koşmayı görev bilen bir medeniyetin mirasçısıdır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra insani yardım anlamında sahada önemli görevler üstlenmiş ve örnek olarak gösterilen bir konuma gelmiştir. Türkiye bu alana sadece katkılarını artırmakla kalmamış Afganistan ve Suriye'den Somali ve Myanmar'a kadar dünyanın farklı bölgelerindeki uluslararası insani faaliyetleri, aynı zamanda bilinçli olarak insani diplomasiyi, Türk dış politikasının 'insan odaklı' yeniden yapılandırılmasını karakterize etmek için yararlı bir kavram olarak kullanmış ve böylece insani diplomasi, dış politikasının önemli bir yönü haline gelmiştir (Tanrıverdi-Şeyane, 2022). İnsanlığın giderek zorlaştığı dünyada insani yardım faaliyetleri elzemdir. Koronavirüs (Covid-19) hayatımıza dâhil olması ile bu çalışmalar acil durumlar, kriz anları gibi durumlarda ne kadar önemli olduğunu ne yapılması gerektiğini bizlere göstermiştir. 2020 yılıyla birlikte ciddi bir felaket olarak dünyada hızlı yayılan, 21. yüzyıla damgasını vuran Kovid-19 pandemisi sağlık problemlerinin yanı sıra ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal, eğitim, toplumsal yaşam ve birçok alanda direkt olarak etkiler göstermiştir. Kovid-19 küresel salgını kendimizden başkalarını düşünmenin de önemli olduğunu bizlere acı bir şekilde öğretmiştir (Kuruhalil, Özyazıcı ve Hosseinezhad, 2021). Literatür taramasında pandemi süreci boyunca Koronavirüs sürecinde Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı ilişkileri ve insani yardım faaliyetleri üzerine yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışma ile literatürdeki eksiklik giderilmekte ve literatüre ve alana katkı sağlanacağı düşünülmektedir. 57 üye ülkeden oluşan İslam İşbirliği Teşkilatı'nın ciddi anlamda veri sorunu mevcut olduğu için veri ihtiyacı giderilememiştir. Bu çerçevede 2019-2022 yılları arasında yapılan arşiv taraması ile derlenecek olan çevrimiçi gazete metinleri, televizyon haberleri, internet medyasından ulaşılan bilgiler incelenerek analiz edilmiştir. Güncel veriler ve literatür ışığında, Kovid-19 pandemisini genel olarak değerlendirmek ve pandemi sürecinin, İslam İşbirliği Teşkilatı diğer ülkeleri ile birlikte Türkiye'deki etkisini de dikkate alarak çıkarımlarda ve önerilerde bulunulacaktır. Literatür taraması, salgın dönemi etkilerinin araştırıldığı ve tartışıldığı akademik makalelerin azlığını göstermiştir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin oluşumundan bu yana içinde olduğu İslam İşbirliği Teşkilatı'nın pandemi sürecindeki bölgesel bir aktör olarak insani yardım faaliyetlerini incelemektir. Türkiye'nin üye ülkelerle olan çalışmaları hakkında perspektif elde etmeye çalışmaktır. Türkiye'nin teşkilat içindeki konumunu da vurgulanmaya gayret edilecektir.

1. Literatür Taraması

1.1 İnsani Yardım

Literatürde yapılan araştırmalara bakıldığında kavramsal çerçevede insani yardım değerlendirmeleri birbiriyle çok tezatlık göstermeyecek şekildedir. İnsani yardım yaşanan birtakım afetler veya krizler sebebiyle muhtaç durumda kalan ihtiyaç sahibi insanlara yapılan

yardımlardır. Din, dil, ırk ayrımı gözetmeden gerçekleştirilen bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Bu durumlarda diğer devletlerin yönetimleri tarafından dünyanın neresinde olursa olsun zor durumdaki ihtiyaç sahibi vatandaşlara vicdani sorumluluk gereği dış yardım gönderebilmektedir (Kızılay,2021). İnsani yardımların amacı yaşanan afet ve kriz durumlarında insanlara en kısa sürede ulaşmak, onların yanında olmak, yaralarını sarmak ve böyle durumların tekrar yaşanmaması için gerekli tedbirleri sağlamaktır. Temelde maddi yardım ve koruma olarak iki alanda yapılan insani yardımların önemli ölçütü her ikisine de ihtiyacı olan insanların varlığıdır. Maddi olarak çoğunlukla gıda, su, barınak, hijyen paketi, sağlık hizmetleri şeklindedir. Korumaya yönelik yardımlar ise güvenlik, insanların haklarına saygı gösterilmesini sağlamaya yönelik tedbirler olarak söylenebilir (Amini, 2017). Günümüzde insani yardım, dünya genelinde belirli süreçlerde gerçekleşen, bir toplumu ruhsal ve fiziksel olarak etkileyen sorunlar karşısında kalıcı çözümler üretmeye yarayan bir unsurdur (Gümrükçüoğlu, 2019). Bir kavram olarak; savaş, çatışma, sürgün gibi insan eliyle ya da yapısal krizlerin, doğal afetlerin beraberinde getirdiği ölüm, yaralanma, maddi hasar gibi olumsuzlukların azaltılmasına yönelik faaliyetleri kapsamaktadır (İnan, 2012). Afetler denildiğinde ilk olarak akla sel, deprem, heyelan gelmektedir. Ancak afetler bir toplumun huzur ve refahını ciddi manada etkileyen salgın, bulaşıcı hastalıklar ya da ekonomi, siyasi, askeri yapıdaki bozulmalar olarak da nitelendirilebilir (Kolektif., 2019). Son olarak dünya genelinde yaşanan koronavirüs pandemisinin ağır sonuçları afetlere karşı hazırlıklı olmak için hem birey hem de toplum olarak alınması gereken tedbirlerin ve eğitimlerin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir (Kolektif, 2020). Koronavirüsün ortaya koyduğu ekonomik ve toplumsal olarak meydana getirmiş olduğu zararlar insani yardımın özellikle ve önemle gündemde tutulması gerektiğini ortaya koymuştur.

1.2 Kovid-19 ve İnsani Yardım

Koronavirüs salgın sürecinin hayatımıza dahil olması beraberinde ciddi anlamda zorlukları da getirmiştir. Dünyanın dört bir yanında meydana gelen doğal afetler, yaşanan krizler devam ederken son zamanlarda gittikçe artan göçler, kıtlık, salgın hastalıklar, savaşlar pandemi dönemini daha da zorlaştırmıştır. Suriye, Afganistan, Yemen, Sudan, Etiyopya, Irak, Somali, Nijerya, Kenya gibi ülkeler başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde olumsuzlukları beraberinde getirmekte olan krizlere karşı yapılan yardımlar ihtiyaçları karşılamamaktadır ve insani yardımlara olan ihtiyacı artırmaktadır (Ceren, 2021). Koronavirüs pandemisi ile değinilmesi gereken önemli noktalardan biri, (İngiltere, Amerika, İtalya, İspanya vb) ekonomik, askeri imkanlar açısından dünyanın önde gelenleri arasında yer alan birçok ülkenin özellikle sağlık alanındaki güvenilir bir performans sergileyememeleri sorgulanır hale gelmiştir (Budak ve Korkmaz, 2020). Hal böyle olunca bu ülkelerin ileriye dönük alacakları tedbirler ve uygulayacakları yöntemler akıllarda soru işareti oluşturmuştur. Türkiye ise kendisinden iyi durumda bulunan ülkelere nazaran pandemi döneminde küresel bir yardımlaşma örneği olmuş 160 ülkeye tıbbi malzeme desteğinde bulunmuştur. Gerek sağlık hizmetlerinde gerekse insani yardım anlamında planlı, tecrübe edinerek, donanımlı bir şekilde

kendi kaynaklarına dayanarak ilerlemeyi başarmıştır. Kovid-19 döneminde küresel bir bağışçı olarak eğitim, sağlık, güvenlik, altyapı, kriz gibi alanlarda potansiyel bir rol alması özel ilgiyi hak etmektedir (Müftüler-Baç, 2020). Pandeminin yarattığı fiziki ve ekonomik etkiler ülkelerin hem kısa vadeli hem uzun vadeli ekonomik büyümesini etkilemekte ve özellikle çevreye olan etkileriyle birlikte sürdürülebilir kalkınmayı da engellemektedir. En yüksek gelire sahip İİT üyesi 10 ülkeye (Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Malezya, Türkiye ve Brunei Sultanlığı, Maldivler) sürdürülebilir kalkınma göstergeleri çerçevesinde bakıldığında, bu ülkelerin sürdürülebilir kalkınma ve çevreye yönelik hedeflere ulaşma performanslarının düşük olduğu ve bu konuda etkin politikalara ve iyileştirmelere gereksinim olduğu görülmektedir (Ertekin, 2018). Doğal zenginlikleri bakımından oldukça şanslı olan Türkiye, doğal afetler bakımından ne yazık ki aynı şansa sahip coğrafya üzerinde yer almamaktadır. Bulunduğu coğrafyanın özelliklerinden dolayı Türkiye'de deprem sel heyelan çığ yangın gibi doğal ve insan kaynaklı birçok afetin yol açtığı can kayıpları bakımından dünyada en riskli ülkelerden birisidir. Bununla birlikte pandeminin yaşanması her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik anlamda kayıplar göstermiş, bir yandan siyasi anlamda büyük krizlerini de eş zamanlı olarak yaşarken, ulusal sınırları içerisinde pandemiyle mücadeleye devam etmiş aynı zamanda da sadece üyesi olduğu İİT ülkelerine değil ABD, Çin, İngiltere gibi ülkelere de yardım elini uzatmış bunun yanında milli sermayesini büyütmeyi başarmıştır (Tiryakioğlu, 2016).

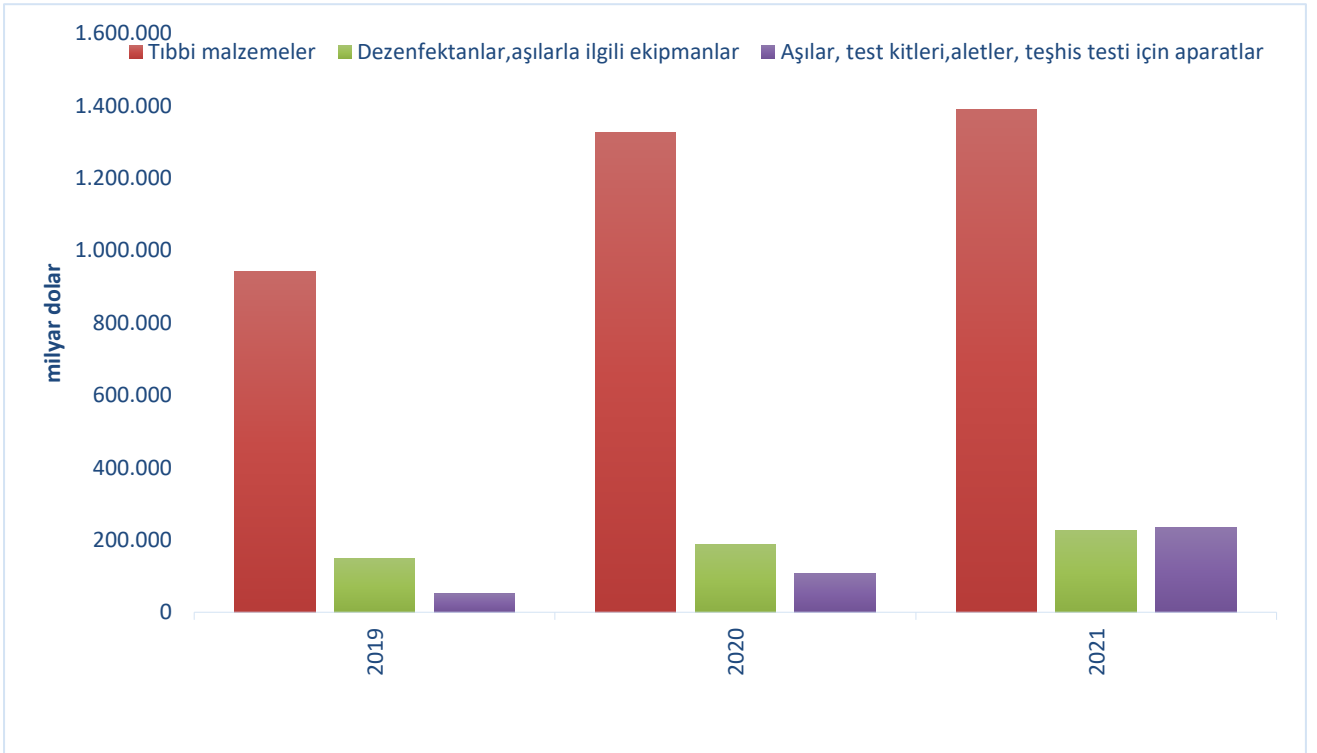
Yapılan araştırmaların çoğunda ülkeler arasındaki ekonomik iş birliklerinin, üretimde verimliliği ve ticareti arttırdığını ortaya koymaktadır. Literatürde İslam İşbirliği Teşkilat'ı hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında ise İİT'nin taşıdığı potansiyele rağmen yeterince bir gelişme göstermediği konusu üzerinde durulmuştur (Sey, 2020) . Küresel arenada güçlü bir etken olmayışı İslam toplumu adına önemli bir eksiklik göstermektedir. Batılı ülkeler yeni dünya düzeninde kazançlı çıkmak için birliktelik oluştururken, İİT üyesi olan sermaye sahibi petrol zengini ülkelerinde onları tercih etmesi teşkilatın güçsüz olarak nitelendirilmesindeki en büyük etken haline gelmektedir. Doğal kaynakları, stratejik konumları, dünya ticaret yollarının üzerinde bulunmaları ile İslam ülkeleri büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Kuruluş amacıyla tezatlık gösteren kendi aralarında zekat sisteminin çalıştırılrsa fakir ülke kalmayacağı, ortak ticaret noktalarının bulunmadığı teşkilatta Türkiye petrol zengini olmadan zenginleşebilmiş tek ülke olarak, teşkilata üye olan fakir ülkelere dost elini uzatmıştır (TRT Haber, 2023) İslami ilkelere göre kapasite ne olursa olsun ekonomik adaletin sağlanması için bütün halkın yiyecek giyecek barınma ihtiyaçlarının devlet tarafından teminat altına alınması öngörülmektedir. Bu anlayışa göre şekillenen ekonominin temel gayesi yoksul ve muhtaçları gözetmek ve gelecek nesillerin refahı için gerekli kaynağı önceden temin edebilmek olarak düşünülmüştür (Kolektif., 2019). İslami duyarlılıkla hareket eden inanç temelli insani yardım girişimleriyle Türkiye dünyada öncül bir oyuncu kapasitesi taşımaktadır. Bu istikrarın ne kadar yerinde olduğu ortadadır (Çevik, 2014).

2. Türkiye'nin Yardım Faaliyetleri

2. 1. Türkiye'nin Kovid-19 Dönemi Tıbbi Ticareti

SESRIC'in yayınladığı İİT İstatiksel Görünümü 2021 raporunda, birçok ülkenin malzeme üretmedeki sınırlı imkanlarından ve İİT ülkelerinin yardımlar konusunda yetersiz olduğu vurgulanmaktadır. İİT ülkelerinin ulusal yatırım stratejilerini hazırlarken bu konuya acilen özel bir önem vermeleri gerektiği görülmektedir. Buna göre İİT ülkelerinin kamu yatırım stratejilerini gelecekteki salgınlara hazırlamak için tıbbi malzeme geliştirme ve üretiminde bilimsel ve teknik kapasitelerini geliştirmeye yeterli fon ayırmaya öncelik vermelidir (SESRIC, 2022).

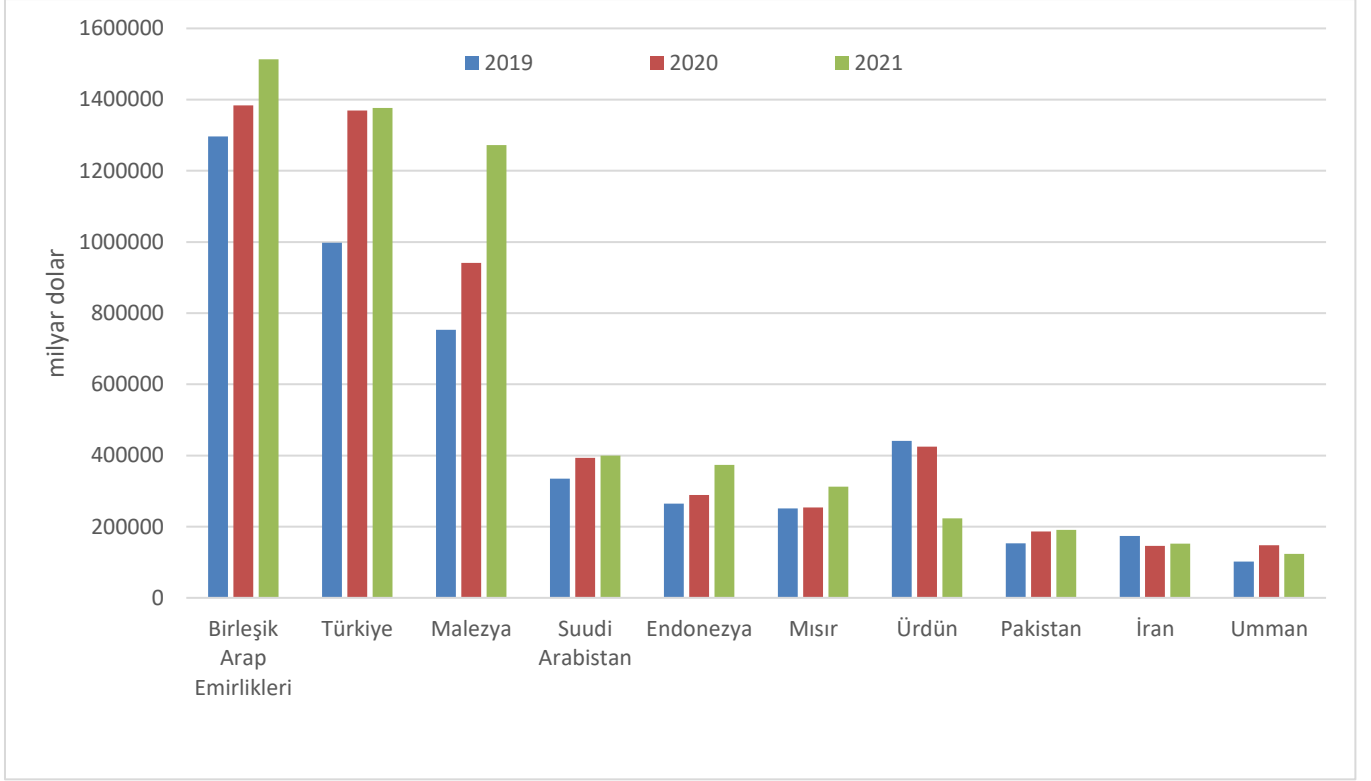
Şekil 1: Kovid-19 Sürecinde Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı'na (İİT) İhracatı

Kaynak: Grafik ITC Trade Map veri tabanından alınan verilerle oluşturulmuştur. 04/02/2023

Şekil 1'de Türkiye'nin pandemi döneminde çok büyük bir önem arz eden tıbbi malzeme ihracatı alanında güçlü bir artışı olduğu görülmektedir. Uluslararası Ticaret Merkezi'nden (ITC) erişilen verilere göre, Türkiye İİT ülkelerine bireysel üye olarak 2019'dan 2021 yılına Kovid-19 tıbbi malzeme ürünlerinde 448.164 milyar dolar, dezenfektanlar, aşılarla ilgili ekipmanlar ürünlerinde 77.230 milyar dolar, aşılar, test kitleri, aletler, teşhis testleri için gerekli olan aparatlar ürünlerinde 182.663 milyar dolar artış ile ihracatta bulunmuştur (<https://www.trademmap.org/>).

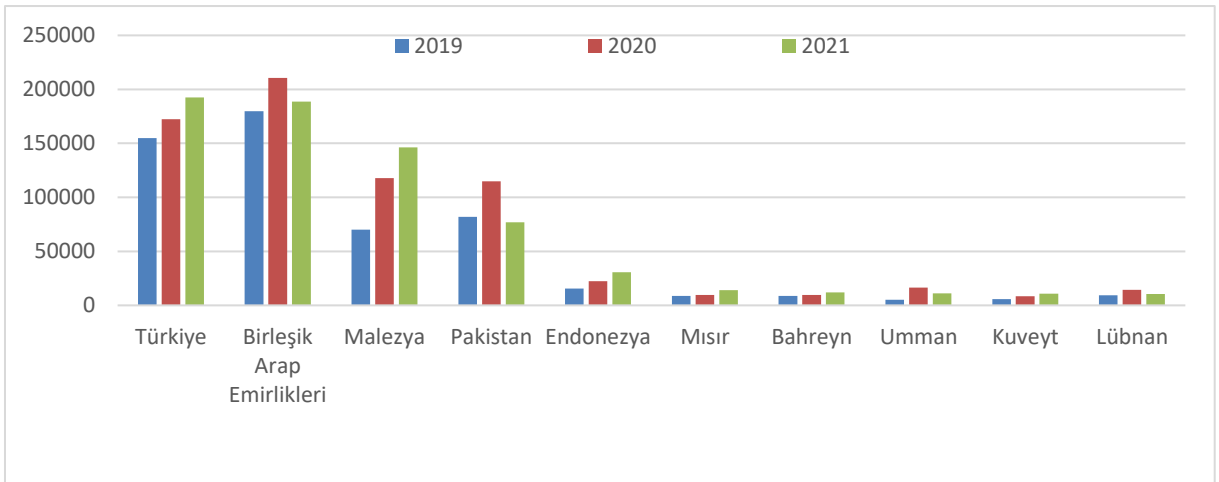
Şekil 2: Kovid-19 Süreci İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) En İyi Tıbbi Malzeme İhracatçısı 10 Üye Ülkesi

Kaynak: Grafik ITC Trade Map veri tabanından alınan verilerle oluşturulmuştur. 04/02/2023

Şekil 2'de görüldüğü üzere İslam İşbirliği Teşkilatı ülkelerine tıbbi malzeme ürün grubunda 2019'dan 2021 yılına 1.178.275 dolar artışla ihracatta bulunulmuştur. Tıbbi malzeme ihracatında ilk 10 ülkede (Şekil 2) Türkiye 2019 yılında 9.997.33, 2020 yılında 1.369.068, 2021 yılında 1.376.884 dolar ihracat ile ikinci sırada yer almıştır.

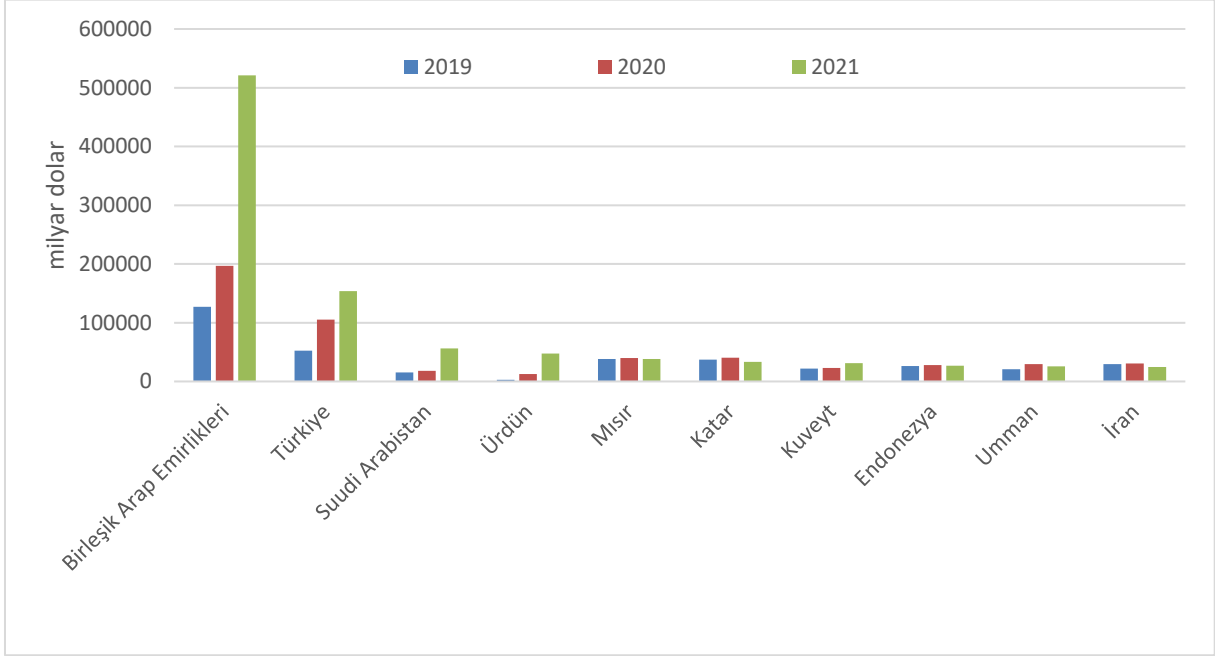
Şekil 3: Kovid-19 Süreci İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) En İyi Dezenfektan, Aşılarla İlgili Ekipmanlar İhracatçısı 10 Üye Ülkesi

Kaynak: Grafik ITC Trade Map veri tabanından alınan verilerle oluşturulmuştur. 04/02/2023

Şekil 3'te görüldüğü üzere özellikle ülkemiz dezenfektan, aşılarla ilgili ekipmanlar ürün gurubunda 2019 yılında 154.861, 2020 yılında 172.285 ve 2021 yılında 192.536 dolar ile İslam İş Birliği Teşkilatı'nın bu alanda ithalatçı olan ülkelere en çok ihracat yapan ülke olmuştur.

Şekil 4: Kovid-19 Süreci İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) En iyi Aşılar, Test Kitleri, Aletler, Teşhis Testi İçin Aparatları İhracatçısı

Kaynak: Grafik ITC Trade Map veritabanından alınan verilerle oluşturulmuştur. 04/02/2023

Şekil 4'te Kovid-19 aşıları, testleri, aletler, teşhis için gerekli aparatlar ürün gurubu her yerde olduğu gibi İİT ülkelerinde de talep görmektedir. Ancak bu ürün gurubunda 2019'dan 2021 yılında İİT'ye olan ihracat 612.036 dolar artış gösterebilmiştir. 2021 yılında 1.038.835 dolar ihracat edilmiştir. En çok ihracat yapan 10 ülkenin ilk sırasında Birleşik Arap Emirlikleri ithalatçı üye ülkelere 521.023 dolar ihracatta bulunmuş, ikinci sırada da Türkiye 153.694 dolar ile yerini almıştır.

2.2. Kovid-19 Sürecinde Türkiye'nin İnsani Yardım Faaliyetleri

Yaygın yoksulluk ve güçsüz hükümetler yüzünden İİT ülkelerinin çoğu, okullaşma ve sağlık hizmetleri harcamalarında geri kalmışlardır. Dolayısıyla da insan gücü, verimlilik ve ulusal gelir seviyesi buralarda oldukça düşüktür (Hussain Al Rawashdeh, 2017).

Her yerde olduğu gibi İKT ülkelerinde de yoksulluk ekonomik şartların kısıtlılığı yanında insan kaynaklarının zayıf, sosyal hizmetlerin yetersiz, ekonomik ve sosyal politikaların güçsüz oluşuyla yakından bağlantılıdır (İhsanoğlu, 2013).

Üye ülkeler 21. Yüzyılda birçok sorun ile karşı karşıyadır. Büyük çoğunluğu zengin kaynaklara sahiptir ancak buna rağmen dünyanın yoksul ve geri kalmış ülkeleri arasındadır. Ülkelerin çoğunda eğitimden sağlığa pek çok ihtiyacın olduğu görülmektedir. İslam dünyasının karşılaştığı en temel sorun birlik olma sorunudur. Müslüman ülkeler, yıllardır

birlik ve beraberlik içinde olabilmek niyetiyle çaba sarf etseler de yeteri kadar olumlu sonuçlara ulaşamamışlardır (İlhan, 2019).

Yoksulluk sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla çok yönlü ve karmaşık bir problemdir. Yoksulluğun giderilmesi, açlığın ortadan kaldırılması, salgın hastalıklarla mücadele ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gelişmekte olan ülkelerin ve bunlar arasında İKT ülkelerinin en temel meseleleri olarak önümüzde durmaktadır (İhsanoğlu, 2013). Bu bağlamda İslam İşbirliği Teşkilatı uzmanlaşmış organları, daimî komiteleri ve yardımcı kuruluşlarının yürüttükleri çalışmaların birbirinden bağımsız olmayan, veri yetersizliği bulunmayan daha nitelikli bir yapıya ulaşması gerekmektedir. Velhasıl, teşkilatın KOVID-19'a yönelik sosyal politikaları yetersizdir. Mevcut yetersizliğin ise KOVID-19 ile ilgili verilere ulaşmak zor olduğundan ülke bazlı boyutlarını kavramanın da mümkün olacağı söylenememektedir (Taşçı, 2021).

Yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin olan birçok İslam ülkesi mevcuttur. Ancak ülkeler bu kaynakları kullanamamaktadırlar. Gelişmiş dünyanın gelirin adil dağılımına çözüm bulması gerekirken gelişmekte olan ülkeler hem yoksulluğu azaltmalı hem de gelir adil olarak dağıtmayı başarmalıdır. İİT ülkelerinin çoğu, ortalama olarak diğer ülkelerden daha yoksuldur. Yoksul kesimin çoğunluğu Afrika ve Asya'da yerleşik olup İİT ülkelerinin büyük kısmı da bu kıtalarda bulunmaktadır (Hussain Al Rawashdeh, 2017).

Son on beş yılda, Türkiye'nin artan bölgesel güç kapasitesi ve küresel görünürlüğü belki de en önemlisi insani yardım alanında kendini göstermiştir. İnsani yardım, Türkiye'nin uluslararası arenadaki konumunun doğal bir bileşeni haline gelmiştir (Mehmetçik, 2020). OECD Kalkınma Yardımları Komitesi verilerine göre insani yardım alanında üstlendiği rol ile dünyada en fazla mülteciyi misafir eden ve insani yardım harcaması yapan ülkedir. Mazlum insanlara el uzatmakta başta gelen Türkiye insanlığın vicdanı olmuştur ve bu milli bir gururdur. İnsanlık bayrağını yukarılara taşımanın omuzlarımızda olduğunu net bir şekilde haber vermektedir (Türkiye İnsani Yardım Çalıştayı Sonuç Raporu,2021).

Kovid-19 pandemi süreci, yaşanan doğal afetler, savaşlar insani yardım faaliyetlerinin ne kadar önemli olduğunu ve milyonlarca insanın ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Mazlumun ve mağdurun yanında olmayı görev bilen Türkiye bu konuda dünyanın dört bir yanına öncü ve örnek olacak nitelikte olduğunu başarıyla göstermektedir. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Kızılay, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu (İDDEF) gibi aracı kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarıyla insani diplomasi çalışmalarını yürütmektedir.

TİKA 2021 Faaliyet Raporuna göre Türkiye 77 ülkede 1.075.630 üzerinde maske ve 569.500 tulum üretimi, 65.172 hijyen kiti, 1.069.295 maske ve 29.308 tulum hibesi yardımları yaparak toplam 5.951.023 insana destek olmuştur (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Bangladeş'te, ana binaya bitişik 95 m²'lik alana ek bir bina inşa edilmiştir. Açtığı 42 su kuyusuyla takriben 2.000 insanın içme suyuna ulaşmasını sağlamıştır. Libya'nın Zaviye

Vilayetinde açılan su kuyusu ile yaklaşık 350.000 kişiye katkı sağlanması hedeflenmektedir. 2020 Beyrut Limanında meydana gelen patlama sonrası T.C. Sağlık Bakanlığı iş birliğinde tadilatı yapılan hastane 1,5 milyon insana hizmet verecek büyüklüktedir. Kırgızistan Bişkek'te inşa edilen toplam 12.000 m2 alana sahip olan Kovid-19 ile mücadele kapsamında enfeksiyon hastanesi olarak kullanılan hastanede, 2 ameliyathane, 3 yoğun bakım, anjiyo, görüntüleme bölümleri ve laboratuvarları bulunmaktadır. 6,5milyonluk Kırgızistan halkına farklı branşlarda ileri teşhis ve tedavi hizmetleri verilmektedir. Senegal'de Türk Malı malzeme ve ekipmanlar kullanılarak üretilen protez-ortez imalatında yılda ortalama 1.500 hastaya uygulama yapılmaktadır. Fırat Kalkanı Harekâtı Bölgesi'ndeki, 350.000 nüfusu bulunan Azez'de, iç savaş sonrasında Azez Özel Eğitim Okulu bünyesinde "Fiziksel Destek ve Rehabilitasyon Birimi" kurulmuştur. Gazze'de 6-21 Mayıs 2021 tarihlerinde meydana gelen 248 insanın şehit olduğu, 1314 insanın yaralandığı saldırılar sonrası 10 Filistinli hastaya protez göz uygulaması yapılmıştır. Nijer'de 9.680 poliklinik, 316 Cerrahi Ameliyat, 805 göz ameliyatı, 1150 diş çekimi, 626 poliklinik ultrason çekimi, 1610 kadın hastalıkları ultrason çekimi yapılmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).

Türk milletinin yardımlarını ulaştırın diğer bir aracı kurum Türkiye Diyanet Vakfıdır (TDV). Türkiye İnsanı Çalışmalar Yılığında yer verildiği üzere 2020 yılında 20 ülkede 143 su kuyusu ve vakıf çeşmesi hizmete sunulmuştur. Yurtiçi ve yurtdışında 40.5 milyon TL yardım ulaştırın kurum Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı haricinde İsrail saldırıları sonucunda Gazze'de şehit olanların ailelerine 32.500 USD gıda ve kira yardımı, Yemen sel felaketinden etkilenen 4.537 aileye gıda, 400 su deposu, 560 mutfak eşyası, 800 yatak, 3'er battaniye, Bangladeş-Arakan' da bulunan mülteci kamplarındaki mültecilere 80.000 litre farklı tiplerde sıvı sabun üretimi, Endonezya'da meydana gelen sel sonrası 340 adet gıda paketi, 64.000 litre içme suyu yardımı, Sudan'da yaşanan sel felaketi sonrası 5.000 kişilik gıda ve barınma yardımı, Beyrut'ta yaşanan patlama sonrası 18.000 dolarlık gıda, 5 ev, 1 cami onarımı, 1.100 kişilik gıda ve hijyen paketi, Barış Pınarı, Zeytin Dalı, Fırat Kalkanı, İdlib Bölgelerinde 4.695.000 insana yemek, 41.942.000 ekmek, 6.236 kıyafet, 2.880 öğrenciye eğitim yardımı ve ülkemizden 395 tır yardım malzemesi gönderimi gerçekleştirilmiştir (Türk Kızılay, 2020).

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), afet ve acil durum anlarında olayın büyüklüğüne göre sivil toplum kuruluşlarından ilgili tüm bakanlıklara kadar koordineli bir şekilde faaliyetlerini sürdürmektedir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2022a). 2019 dan bu yana İİT bölgelerindeki Afganistan, Pakistan, Suriye, Somali, Myanmar, Filistin, Yemen ve Afrika ülkelerine ulaştırılmak üzere başlatılan yardım kampanyaları devam etmektedir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2022b). Özellikle acil ihtiyaç sıkıntısı süregelen Afganistan'a TCDD Taşımacılık AŞ Genel Müdürlüğü ve AFAD'ın eşgüdümlü olarak organize ettiği, sivil toplum kuruluşlarının da katıldığı 6. Grup "İyilik Trenleri" geçtiğimiz ağustos ayında uğurlandı. 3 tren, 69 vagon 1500 ton yükten oluşan 6. grup ile birlikte toplamda 17 tren 7 bin 135 ton yardım 1 milyon 250 bin kişiye ulaşmış olacaktır (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2022c).

İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu (İDDEF) 2004 yılında İstanbul merkezli olarak kurulmuş, 2009 yılında kurumsallaşmış ve kendini İslami ve insani olarak tanıtmış bir yardım

kurumudur. İDDEF, 2020' de hızla yayılan Kovid-19 ile birlikte yaşanan olumsuzluklar karşısında dünyanın bir ucundan diğer ucuna kadar İslami eğitim ve insani yardım çalışmalarına yenilerini ekleyerek milyonlarca insanın umudu olmuştur (İHA, 2021). Bugüne kadar olduğu gibi koronavirüs sürecinde de gerçekleştirdiği ve hâlihazırda devam eden eğitim, kalıcı eser, acil yardım, su kuyusu, Afrika Fidan Projesi, Ramazan yardım faaliyetleri, kurban organizasyonları gibi insani yardım çalışmaları 40 ülke 253 bölgede 5 milyon ihtiyaç sahibine kadar ulaşmıştır. 2021 yılında 40 ülkede 100 eğitim merkezi, binlerce öğrenciye eğitim seti, İdlib'in altı bölgesinde 610 briket ev, Burkina Faso'nun 27 farklı bölgesinde örnek köy projesi, Gazze'de 12 milyon liralık destekle gıda, nakit, yakıt, tıbbi malzeme ilaç yardımı, su arıtma tesisi, 5 ambulans, savaştan kaçarak Lübnan'a sığınan Suriyeli mağdur ailelere ve Bangladeş'te kaldıkları kampta çıkan yangın sonucu her şeyini kaybeden Arakanlı mültecilere gıda yardımları, Afrika ve Asya da 400 bin yakın insanın temiz suya kavuşmaları için 115 su kuyusu, Gazze'de Su Arıtma Tesisi, Nijer, Nijerya, Burkina Faso, Somali, Uganda, Tanzanya'da oluşan sosyal sorumluluk projesinde limon, mango, muz gibi fidanların dikimi, Suriye, Yemen, Gazze gibi acil kriz bölgelerinde ağırlıklı olarak 138.000 kişiye iftar ve kumanya yardımı, mağdur ülkelerde 43.000 kişiye zekat ve 51.270 aileye kumanya yardımı, Karabağ'da şehit aileleri ile gazileri ziyaret ederek yapılan hediye takdimi hayata geçirilmiştir (İDDEF, 2021). 18 milyon insanın güvenli gıdaya ve temiz suya ulaşamadığı yıllardan beri savaşın içinde olan Yemen'de 1100 ihtiyaç sahibine gıda paketi ulaştıran İDDEF burada olduğu gibi Suriye'de de yıl boyunca gıda yardımı çalışmalarına devam etmektedir (İDDEF, 2022).

Türk Kızılay'ı kurulduğu 11 Haziran 1868 tarihinden bugüne kadar olduğu gibi koronavirüs sürecinde de amacına uygun şekilde çalışmalarını sürdüren diğer bir yardım kuruluşudur. Uluslararası alanda faaliyetlerini sürdürürken Endonezya, Senegal, Somali, Pakistan, Afganistan gibi İslam ülkelerine gıda, su, hijyen, barınma, yemek, sağlık ve eğitim alanlarındaki ihtiyaç sahiplerine yardımları ulaştırdığı bilinmektedir. Irak'ta Kovid-19 ile mücadelesi içeriğinde Erbil'e, 30.000 maske ve 475 paket gıda yardımında bulunmuştur (CNNTürk, 2022). İslam İş Birliği Teşkilatı Ulusal Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Ağı Türk Kızılay (OIC Red Network) sorumluluğunda merkezi İstanbul olan ve 2019 yılında düzenlenen konferans sonucunda İslam İşbirliği Teşkilatı ülkelerindeki ulusal dernekler arasında kurulmuş bir ağıdır. OIC Red Network, gün geçtikçe daha da artan insani krizlerin olduğu bir tabanda oluşturulmuştur. İslam İşbirliği Teşkilatı üye ülkelerinde yaşanan zorlukların giderilmesi açısından insani yardım faaliyetlerinin ulusal derneklerle koordineli bir şekilde yürütülmesi için çalışmaktadır. OIC Red Network, Kızılay ve Kızılhaç için oluşturduğu işbirliği alanında insani yardım kuruluşlarıyla birlikte çalışmalar yaparak İT ülkeleri bölgesinde önemli katkılarda bulunmaktadır (Türk Kızılay Akademi, 2021). Başladığı günden itibaren ve etkisi hala devam eden pandemi süresi boyunca İslam İş birliği Teşkilatı ülkelerinin yaşadığı sıkıntılar, ihlaller, işgaller ve uğradıkları haksızlıklar OIC Red Network üyelerince hazırlanan bildirimlerle duyurulmaya çalışılmaktadır.

Sonuç

Türkiye'nin en büyük ve en önemli özelliği yaptığı yardımı ekonomik kaygıdan uzak tamamen merhamete dayalı olarak yapmasıdır. Acil durumlarda, kriz dönemlerinde yapacağı yardım için kısa sürede hızlı bir şekilde harekete geçebilir, çok geniş alanlara yayılabilir ve dünyanın dört bir yanındaki ülkelerin merkezlerinden çok daha uzakta bulunan bölgelere ulaşabilir olmasıdır. Pandemi sürecinde görüldüğü üzere kısa vadede insani yardımlarda organize bir şekilde çalışırken uzun vadede de sürdürülebilir yardım çalışmalarına KIZILAY, AFAD, TİKA, TDV, İDDEF gibi öncü kuruluşlarla birlikte katkılar sağlamaktadır. Türk kurum ve kuruluşları dünyanın dört bir yanında olması fark etmeden din, dil, ırk ayrımı gözetmeden mağdur durumdaki insanlara kısa sürede en uygun şekilde ulaşmaktadır. Türk kuruluşları, kriz anlarında harekete geçen ilk ekiplerdir. Türkiye'nin yardım götürdüğü ülkeler tarafından büyük bir ilgiyle karşılanması uluslararası arenadaki imajına ciddi anlamda olumlu etki katmaktadır. Hem yumuşak gücün bir unsuru hem de dış politikanın bir aracı olan kamu diplomasisi çalışmalarını vicdani sorumluluk çerçevesinde özveriyle yürütmektedir (Kızılay, 2021). Bu çerçevede Kovid-19 pandemisi boyunca sürdürdüğü mücadelede az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dışında, insani bir krizle başa çıkmaya çalışan gelişmiş ülkelere de yardımlarda bulunmuştur (Şen, 2015). Beklenmedik bir anda hayatımıza dahil olan Kovid-19 pandemisi boyunca sağlık araç ve gereçleri ihtiyaçları önemli bir diplomasi aracı haline dönüşmüştür. Bu diplomasiyi uluslararası yardımlar kapsamında çok iyi bir şekilde yürüten ülke tartışmasız Türkiye'dir. Ancak önemli bir konu var ki bu yardımların çoğu 57 üyesi olan İslam İş Birliği Teşkilatı ülkelerine gitmektedir. Büyük bir çoğunluğu vatandaşların gönderdiği veya katıldıkları insani yardım kampanyalarıyla gerçekleşen faaliyetlerdir. Aslında daha fazla insana ulaşmak adına yapılan çalışmalar, bu ihtiyaç oranını nasıl azaltırız düşüncesi için planlanmalıdır. Bu plan İİT ülkelerinin sorumluluğunda olmaktan öte onlar için bir zorunluluktur. Aksi halde emperyal sistem sömürmeye devam ederken biz sürekli yardım etmeye mecbur kalmaktayız (Üniversitesi ve Enstitüsü, 2021). Türkiye jeopolitik konumunun ve içinde bulunduğu psikolojinin getirdiği tüm zorluklara rağmen pandemi sürecinin de dahil olmasıyla birlikte mücadelesine devam ederken uluslararası aktörler arasında güçlü bir profil oluşturmuştur. İİT üyelerindeki örneğin petrol kaynakları bakımından gelişmiş ülkeler ya da gelişmekte olan ülkeler yoksulluğu azaltmak adına, iş birliği yapmak adına çaba göstermeli, adil gelir dağılımı için uğraşmalıdırlar. Çünkü ham madde bakımından zengin birçok İslam ülkesinin ihtiyaç sahibi olmasının nedeni kısaca ekonomiktir. Yoksulluğun, kıtlığın, iç çatışmaların, krizlerin yaşandığı ülkelere ulaşılmaya çalışılması, dünyanın dört bir yanında yaşanan adaletsiz gelir dağılımı ve dengesizliğin giderilmesine yönelik çalışmalar diplomasiyle gerçekleştirilmelidir.

Kaynakça

- Amini, K. (2017, Temmuz). İnsani Yardımların Etkililiği. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir
- Ataman, Muhittin, and Ayşenur Gökşen. 2014. *Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı*.
- BALAY TUNCER, B. (2020). Covid-19 Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Uluslararası Halkla İlişkileri, Kamu Diplomasisi Örneği olarak Dış Yardımlarla Yarattığı Etki Üzerine Bir Değerlendirme. *The Journal of Social Science*, 4(8), 438–455. doi:10.30520/tjsosci.776867
- Ceren, A. (2021). Afetler ve İnsani Yardım Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme. Araştırma Makalesi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.
- Çevik, B. S. (2014). *Uluslararası Halkla İlişkilerde İnsani Yardımlar: Kamu Diplomasisi Boyutu*. Ankara: Mans Medya Yapım Yayın.
- (<https://www.comcec.org/tr/tarihce/>). Erişim Tarihi: 15/05/2023
- Çimen, H. (2021). Dünyayı Sarsan Pandemi (Covid-19) Sürecinde Türkiye'de Sosyal Yardımların Önemi Yeniden Düşünmek. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 15–38. doi:10.53443/anadoluibfd.934466
- CNNTürk. 2022. "Türkiye'nin Salgın Boyunca Tıbbi Yardım Gönderdiği Ülkeler." Retrieved (<https://www.cnnturk.com/dunya/iste-turkiyenin-salgin-boyunca-tibbi-yardim-gonderdigi-ulkeler?page=15>). 02/09/2022
- Dışişleri Bakanlığı. 2022. "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)." Retrieved (<https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>). 17/10/2022
- Ertekin, M. S. (2018). YÜKSEK GELİR DÜZEYİNE SAHİP İİT ÜYESİ ÜLKELERİN İNSANİ GELİŞME DÜZEYİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ. *ulakbilge*, 2018, Cilt 6, Sayı 31, Volume 6, Issue 31.
- Gümrükçüoğlu, F. (2019). İNSANİ YARDIM BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN AFRİKA'DAKİ SAĞLIK HİZMETLERİ: GÖNÜLLÜLER HAREKETİ ÖRNEĞİ (2005 – 2016). (*YÜKSEK LİSANS TEZİ*). İSTANBUL: İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Hussain Al Rawashdeh, Osamah. (2017). *İslam İktisadında Sosyal Adalet*. edited by L. Sunar.
- ITC Trade Map. Retrieved (<https://www.trademapp.org/>). 04/02/2023
- İDDEF, İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu. (2021). "Tüm Zorluklara Rağmen Milyonlara Umut Oldu." Retrieved (<https://www.iddef.org/iddef-tum-zorluklara-ragmen-milyonlara-umut-oldu>). 09/10/2022
- İDDEF, İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu. (2022). "Yemen'e Yardımlarını Aksatmadan Sürdürüyor." Retrieved (<https://www.iddef.org/iddef-yemene-yardimlarini-aksatmadan-surduruyor>). 09/10/2022

İHA, İhlas Haber Ajansı. 2021. "İDDEF Pandemiye Rağmen Milyonların Yüzünü Güldürdü." <https://www.ihacom.tr/haber-iddef-pandemiye-ragmen-milyonlarin-yuzunu-guldurdu-885047/> 09/10/2022

İhsanoğlu, Ekmeleddin. (2013). *Yeni Yüzyılda İslam Dünyası*. Timaş Yayınları.

(<http://iit.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/347240>). Erişim Tarihi: 15/05/2023

İlhan, Abdulrahman. (2019). "Türkiye'nin Dış Politikasında İslam İşbirliği Teşkilatı (1969-2012)." Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

İnan, M. (2012). İNSANİ YARDIM ve AVRUPA BİRLİĞİ BOYUTU. *Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ.

(<https://www.ircica.org/tr/ircica/vizyon-misyon>). Erişim Tarihi: 15/05/2023

İSEDAK. (2022). "İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi - Tarihçe." Retrieved (<https://www.comcec.org/tr/tarihce/>). 09/10/2022

Kızılay, Şeyma. (2021). "Değerleri ve Aktörleriyle Türkiye'nin İnsani Yardım Politikası." *UPA Strategic Affairs* 2(2):185–209.

Kolektif. (2020). *Bilgi Merkezleri: Sağlık ve Afet Bilgi Yönetimi*. Hiperlink.

Kolektif. 2018. *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler*. edited by Ş. H. Çalış and E. Özlük.

Kolektif. (2019). *Osmanlı Tarihinde Tabii Afetler*. İstanbul: KIPTAŞ.

Korkmaz, F. Budak, Ş. (2020) COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNE YÖNELİK GENEL BİR DEĞERLENDİRME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ. Araştırma Makalesi. Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi (SAYOD).

Kültür ve Turizm Bakanlığı. 2022. "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)." Retrieved (<https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-132162/islam-isbirligi-teskilati-iit.htm>). 17/10/2022

Kuruhalil, İ., Özyazıcı, A. ve Hosseinnehad, F. (2021). Türkiye'de Covid-19 Pandemisi Döneminde Sosyal Hizmet. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1–18.

Mehmetçik, H. (2020). Humanitarian NGOs: Motivations, Challenges, Humanitarian NGOs: Motivations, Challenges and Contributions to Turkish Foreign Policy. *PERCEPTIONS*, Autumn-Winter 2019 (14)/ 2-3, 249-278

Müftüler-Baç, D.C.-T. (2020) A comparison of development assistance policies: Turkey and the European Union in sectoral and humanitarian aid. Article. *Journal of European Integration*

Sey, N. (2020, 06 31). İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: EKONOMİK SORUNLAR VE FIRSATLAR. *Makale*. *Journal of Islamic Economics and Finance*.

Şen, Onur. (2020). "Türkiye'nin COVID19 Pandemisi Sırasında Yaptığı Uluslararası İnsani Yardımların Kavramsal Çerçevesi." *IJSSER* 6(1):140–49.

SESRIC. (2022). "OIC Statistical Outlook 2021: Trade in COVID-19 Medical Supplies in OIC

Countries.”

TANRIVERDİ-ŞEYANE,V.Ş. (2022). States as 'Humanitarians': The Turkish Brand of Humanitarian Diplomacy. *Marmara University Journal of Political Science* (10)/1, 153-178

Taşçı, F. (2021). İslam İşbirliği Teşkilatı, Sosyal Politikalar ve COVID-19. *İlke Politika Notları* 29, (104), 1–7.

T.C. İçişleri Bakanlığı. 2019. *AFAD Stratejik Plan*. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e-Kutuphane/Planlar/AFAD_2019_2023_STRATEJIK_PLAN.pdf 18/10/2022

T.C. İçişleri Bakanlığı. 2022a. “Afet ve Acil Durum (AFAD) ve Tarihçesi.” <https://www.afad.gov.tr/afad-hakkinda> 18/10/2022

T.C. İçişleri Bakanlığı. 2022b. “Kardeş Ülke Afganistan’a 6. Grup İyilik Trenleri Uğurlandı.” <https://www.afad.gov.tr/kardes-ulke-afganistana-6-grup-iyilik-trenleri-ugurlandi> 18/10/200

T.C. İçişleri Bakanlığı. 2022c. “Yardım Kampanyaları.” Retrieved (<https://www.afad.gov.tr/yardim-kampanyalari>). 18/10/2022

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. 2021. *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) Faaliyet Raporu*. https://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/tika_faaliyet_raporlari-22_02/09/2022

Tiryakioğlu, M. (2016). *Afetlerle Kalkınma Tecrübeler, Politikalar ve Beklentiler*. Ankara: Eflatun.

TRT Haber. (2023, 07 22). <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-muslimanlar-zekati-verecek-olsa-islam-ulkelerinde-fakir-kalmaz-445306.html> adresinden alındı

TRT Haber.2022.“OECD, Türkiye'nin Büyüme Tahminini Yükseltti.” <https://www.trthaber.com/m/haber/ekonomi/oecd-turkiyenin-buyume-tahminini-yukseltti-686639.html> 02/09/2022

Türk Kızılay. 2020. *Türkiye İnsani Çalışmalar Yıllığı*. <https://yillik.kizilayakademi.org.tr/wp-content/uploads/2021/12/turkiye-insani-calismalar-yilligi-2020.pdf> 02/09/2022

Türk Kızılay Akademi. 2021. *Türkiye İnsani Çalışmalar Yıllığı*. <https://yillik.kizilayakademi.org.tr/wp-content/uploads/2022/08/insani-calismalar-yilligi-2021-tr.pdf> 02/09/2022

Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt, and Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar (ULİSA) Enstitüsü. (2021). “Türkiye İnsani Yardım Çalıştay- Konsept, Veri ve Koordinasyon Sonuç Raporu.” Pp. 1–49 in, edited by Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.